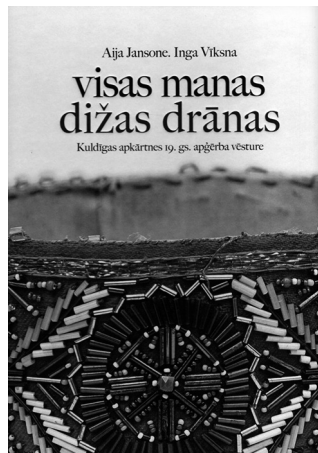

Latviešu apģērba vēsturei nozīmīgs izdevums

Recenzija par grāmatu: Jansone Aija, Viksna Inga. *Visas manas dižas drānas. Kuldīgas apkārtnes 19. gs. apģērba vēsture*. Kuldīga 2023, 272 lpp. ISBN 978-9934-9167-0-0

Ieva Pīgozne, *Dr. art.*

2023. gadā Kuldīgas novads sagaidīja savu apģērba vēsturi iznākam grāmatas formā. Tā veltīta Kuldīgas un tās apkārtnes latviešu apģērba attīstībai 19. gadsimtā un 19. un 20. gadsimta mijā. Šajā izdevumā nav iekļauts bagātais Suitu novada mantojums, kurš, kā norādīts grāmatas ievadā, ir “atsevišķs pētījuma objekts”.¹

Grāmatas autores ir pazīstamā latviešu apģērba vēstures pētniece *Dr. hist.* Aija Jansone un Kuldīgas novada tradicionālā kultūras mantojuma pētniece *Mg. paed.* Inga Viksna. Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja Etnogrāfijas departamenta vadītāja Aija Jansone ir daudzu zinātnisku rakstu un monogrāfiju autore. Viņa jau vairākkārt pievērsusies konkrētu novadu apģērba vēstures izpētei, veltot atsevišķas monogrāfijas apģērba attīstībai Piebalgā,² Zemgalē³ un Rucavā.⁴ Nozīmīgas Jansones publikācijas veltītas arī Vidzemes krekliem,⁵ Krustpils villainēm,⁶ dvieļiem⁷ un telpu tekstilijām.⁸ Jansones pētnieciskās intereses ietver tekstiliju, apģērba un rokdarbu vēsturi Latvijā. Pēdējos gados viņa pievērsusies arī Latgales katoļu baznīcas tekstiliju izpētei. Inga Viksna nepagurstoši strādā, vācot materiālus, zīmējot un veicot fotofiksāciju par Kuldīgas apkārtnes, tajā skaitā suitu, tradicionālo apģērbu. Viņa jau iepriekš piedalījusies suitu kultūras mantojumam veltītu izdevumu sagatavošanā.⁹ Kuldīgas apkārtnes apģērba vēsturei veltītā izdevuma teksta autore ir Aija Jansone, un tam pamatā veltīta šī recenzija, savukārt Ingas Viksnas devums grūtāk izvērtējams, jo viņas vārds parādās tikai pie daļas no fotogrāfijām un tehniskajiem zīmējumiem.

Pētījumi apģērba vēsturē balstās uz trim avotu grupām: rakstītajiem, ikonogrāfiskajiem jeb vizuālajiem avotiem un lietiskajiem avotiem jeb apģērba daļām. Latviešu apģērba vēsturē visbiežāk lielākā uzmanība tikuši pievērsta lietiskajiem avotiem un tie uzskatīti par galvenajiem informācijas ieguvei. Kā norādīts avotu raksturojumam veltītajā nodaļā,

Kuldīgas apkārtnes apgērbas vēstures pētījuma tapšanas gaitā apzināti 1475 lietiskie avoti (27. lpp.), kas ir patiesi iespaidīgs skaits. No visiem lietiskajiem avotiem grāmatā publicēta vien daļa, un tas ir skaidrojams ar vienmēr ierobežotu finansējumu pētījumiem. Kaut arī vairāk nekā puse visu lietisko avotu atrodas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (turpmāk – LNVM) krājumā, to fotogrāfijas grāmatā publicētas salīdzinoši nelielā skaitā, izgaismojot pētniecību apgrūtināso problēmu, ar kuru apgērbas vēstures akadēmiskie pētnieki saskaras jau gadiem, proti, LNVM krājuma priekšmeti fotografējami un publicējami par maksu, kas nereti ierobežo to izmantošanu un pētījumu rezultātu reprezentativitāti. Avotiem veltītajā nodaļā uzrādīti arī senākie ikonogrāfiskie avoti, kas izmantoti pētījumā. Tomēr vairāki no tiem ir nevis oriģinālie zīmējumi, bet tikai to pārzīmētas versijas – Paula Kundziņa pārzīmētie kurzemnieki no Oto fon Hūna albuma (14. lpp.) un Jāņa Krēsliņa pārzīmētie Frīdriha fon Krūzes zīmējuma fragmenti (15., 55., 124. lpp.). Tie vairākkārt publicēti LNVM izdevumos un nosaukti par kopijām, kaut, salīdzinot ar oriģināliem, ir redzamas atšķirības. Turklāt Oto Hūna materiālos attēlotie zemnieki no it kā Plieņu ciema (Tukuma apkārtnē) ap 1822. gadu¹⁰ patiesībā ir zemnieki no Ventspils 1802. gadā, kā par to liecina jau 1805. gadā iznākušais Kurzemes guberņas apraksts, kurā oriģinālie zīmējumi publicēti ar attiecīgu parakstu.¹¹ Diemžēl pētniekiem jāreķinās ar to, ka, pārpublicējot attēlus un to parakstus no savu priekšgājēju veidotiem izdevumiem, var tikt pārpublicētas arī viņu pielaistās kļūdas. Tajā pašā laikā ļoti vērtīgi ir pirmo reizi zinātniskajā apritē publicētie Jēkaba Bines zīmējumi no Turlavas pagasta, kuros attēlots 19.–20. gadsimta mijas sieviete tērps un tā fragmenti (24. lpp.).

Avotu aprakstam veltīto nodaļu noslēdz literatūras pārskats, kurā sniegts nozīmīgāko līdz šim publicēto darbu izvērtējums.

Šeit kā pozitīvu jāatzīmē Riharda Zariņa un “Latvju rakstu”, kā arī Mirdzas Slavas “Latviešu tautas tērpu” kritiskais vērtējums, kuru vismaz vietām būtu bijis noderīgi iekļaut arī pie tālākajā monogrāfijas tekstā daudzkārt citētajiem Slavas aprakstiem. Tā kā salīdzinoši plaša nodaļa, kas veltīta Kuldīgas novada tradicionālajam apgērbam, iekļauta arī LNVM izdevuma “Latviešu tautas tērpi. II. Kurzeme” sējumā, būtu bijis noderīgi sniegt ne tikai tajā publicēto priekšmetu uzskaitījumu, bet arī publikācijas vērtējumu, jo šis ir izdevums, kurš līdz šim sabiedrībā ir viszināmākais un biežāk izmantotais skatuves un individuālo tērpu darinātāju vidū. Jāpiemin arī tas, ka literatūras pārskatā un pārējā grāmatas tekstā pie vairāku ikonogrāfisko avotu interpretācijām un citiem citātiem būtu bijis nepieciešams precīzāk norādīt, ka nodaļu, kas 1936. gadā izdotajā “Ievadā latviešu tautas tērpu vēsturē” veltīta 19. gadsimta apgērbam, sarakstījis Ādolfs Karnups.¹² Viņa vietā kā autori uzrādīti grāmatas sastādītāji Arvids Dzērvītis un Valdemārs Ģinters (28. lpp.). Diemžēl arī vairāki atsaucēs pieminēti izdevumi nav atšifrēti izmantotās literatūras sarakstā (Baltische; Derschau, Keyserling; ИЭМ).

Latviešu 19. gadsimta apgērbas vēstures pētniecībā pēdējās desmitgadēs kā divi galvenie problēmjautājumi, kurus risina pētnieki, jāmin apgērbas hronoloģiskā attīstība un komplektācija, jo neviens pilns apgērbas komplekts no 19. gadsimta nav saglabājies. Sākotnēji apgērbas vēstures izpētē Latvijā hronoloģiskajai attīstībai jeb izmaiņām apgērbā laika gaitā pievērsta salīdzinoši neliela uzmanība, jo, saskaņā ar Eiropā pastāvošo uzskatu, zemnieku apgērbs bijis laikā nemainīgs.¹³ Ādolfs Karnups bija pirmais,¹⁴ kas centās hronoloģiski sakārtot avotu sniegtās ziņas par latviešu apgērbu, savukārt lielāka nozīme uz tālāko pētniecību bija etnogrāfes Ainas Alsupes uzrādītajiem dažādiem kultūrvēsturiskajiem slāņiem zemnieku apgērbā.¹⁵ Uz Alsupes izvirzīto

novērojumu pamatoti atsaucas arī Jansone Kuldīgas apkārtnes apģērba vēstures ievadā (7. lpp.). Pēdējos trīsdesmit, bet īpaši pēdējos desmit gados tieši Jansone publicējusi visvairāk nozīmīgu pētījumu par to, kā zemnieku apģērbs mainījies 19. gadsimta laikā un kā šīs izmaiņas ietekmējušas apģērba komplektāciju. Arī šajā grāmatā ar avotu liecību sadalīšanu nodaļās pēc hronoloģiskā principa tieši apģērba attīstībai laikā pievērsta vislielākā uzmanība.

Saskaņā ar hronoloģiskā dalījuma pieeju grāmata tālāk strukturēta divās lielās daļās – 19. gadsimta 1. puses apģērbs, 19. gadsimta 2. puses apģērbs – un nelielā ieskatā par 19. un 20. gadsimta mijas apģērbiem, kas jau atbilst pilsētas modei. Katrā no šīm daļām atsevišķas apakšnodaļas veltītas sieviešu un vīriešu apģērbam, savukārt katra no tām strukturēta vēl sīkāk atbilstoši apģērba gabaliem: kreklīm, brunčiem/biksēm, plecu segām, konkrētām galvassegām, apaviem utt. Tādējādi grāmatas struktūra ir ļoti sīka un brīžiem pat apgrūtināta orientēšanās, tomēr tā ir uzteicama, jo visas avotu liecības par katru apģērba gabalu apkopotas vienuviet, neatstājot baltos plankumus, kādi noteikti rastos, ja runa būtu tikai par apģērbiem kopumā. Tādā veidā gan rodas vairāk jautājumu par apģērba komplektāciju, uz kuriem konkrētas atbildes nereti nav tik vienkārši atrodamas. Tomēr grāmatas stipro pusi un paliekošo nozīmi veido tieši daudzskaitlīgo avotu liecību strukturēts apkopojums, kurš, lai arī dažkārt ir pretrunīgs, tomēr sniedz iespēju lasītājam pašam meklēt avotos atbildes uz sev interesējošiem jautājumiem. Tajā pašā laikā grāmatas stingrā struktūra, un īpaši hronoloģiskais nodalījums, raisa ne tikai apbrīnu, bet arī jautājumu par to, kā autore spēja visus avotus sadalīt atbilstoši izvēlētajai struktūrai un vai neskaidri un pretrunīgi dati, kādi avotos nav retums, tādēļ nepalika niekļauti pētījumā. 19. gadsimta pirmās puses apģērbam veltītajā daļā kā vērtīgākās gribētos izcelt

apakšnodaļas par kreklīm, tajā skaitā krustdūriena (47.–48. lpp.) un pārējo izšuvumu hronoloģisko attīstību (55. lpp.), un par kāju āvumu, tajā skaitā zeķēm, kuru rakstu tehniskos zīmējumus noteikti novērtēs tautastērpu darinātāji.

19. gadsimta otrās puses apģērbam veltītajās nodaļās īpaši jāizceļ pirmpublicējumi no Kuldīgas novada muzeja krājuma: pilsētas modes jakas un aubes. Tāpat jāizceļ arī Jansones izvērtējums par to, ka ne visos novados un ne visi sabiedrības locekļi izmaiņas apģērbā piedzīvoja vienlaikus, kas ir būtisks kultūrvēsturisko procesu iezīmēšanai (177. lpp.). Tajā pašā laikā, šo atzinumu papildinot ar izvērstu skaidrojumu, kā un kāpēc tas tā veidojies, būtu palielināta šī pētījuma nozīme. Kaut arī vizuāli pamanāmākie un, iespējams, arī vieglāk uztveramie grāmatā ir lietiskie avoti, tomēr nozīmīgāko grāmatas daļu veido tieši bagātīgais rakstīto avotu publicējums. Absolūtais vairums apkopoto un sistematizēto Pieminekļu valdes un LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuves materiālu plašākai sabiedrībai pieejams pirmo reizi.

Kā jau pieminēts iepriekš, pētniekiem 21. gadsimtā grūtāk rast atbildes nevis uz jautājumiem par atsevišķām apģērba daļām un to izskatu, bet par apģērba komplektāciju dažādās situācijās katrā laika posmā. Kā risinājumu šai problēmai Jansone piedāvā nelielu papildu nodaļu, kurā publicētas Pieminekļu valdes materiālos un LU LVI Etnogrāfisko materiālu krātuvē glabāto rakstīto avotu ziņas par apģērba kopējo komplektējumu dažādos pagastos. Tomēr šajos avotos sniegtajam ziņām nereti ir neskaidrs datējums, kuru gan autore cenšas precizēt, taču ne vienmēr dati ir salīdzināmi savā starpā, jo raksturo dažādās desmitgadēs valkāto apģērbi dažādās situācijās vai arī mēdz būt savstarpēji pretrunīgi. Šīs problēmas ir zināmas arī citiem apģērba vēstures pētniekiem, tāpēc noderīgi redzēt, cik tālu meklēts risinājums un cik lielā mērā ļauts avotiem

“runāt pašiem”. Jansone ik pa laikam balstās uz to, ka avotu sniegtās ziņas netiek papildinātas ar pētnieces skaidrojumu, precizējumiem vai secinājumiem, piemēram, apakšnodaļās par 19. gadsimta pirmās puses ziļu vainagiem un 19. gadsimta otrās puses vīriešu biksēm publicēti tikai rakstīto avotu fragmenti. Daudzu apakšnodaļu sākumā autore pievienojusi Mirdzas Slavas 1966. gadā publicētus konkrētā apģērba gabala vispārīgus aprakstus, tos pēc tam “pierādot” ar rakstīto avotu ziņām. Tomēr jādodomā, ka pēdējā pusgadsimta laikā no jauna apzināto avotu un Jansones un citu pētnieku jaunāko pētījumu rezultātu kontekstā Slavas rakstītais vismaz vietām varētu būt arī novecojis, tomēr polemikas ar Slavu šajā grāmatā pietrūkst. Tāpat būtu nepieciešamas atsauces uz jaunākiem, respektīvi, pēdējos 20 gados tapušiem, citu autoru pētījumiem vai teorētiskiem diskursiem Latvijā vai ārpus tās.

Neskatoties uz iebildumiem un piezīmēm, jāatzīst, ka “Visas manas dižas drānas” jeb Kuldīgas novada apģērba vēsture jau tagad ir kļuvusi par bibliogrāfisku retumu, jo sabiedrības – gan Dziesmu un deju svētku kustībā iesaistīto valsts un pašvaldību institūciju, gan tautastērpu darinātāju, kolektīvo un individuālo tautastērpu valkātāju un novada kultūras mantojuma un identitātes uzturētāju – interese par to un apģērba vēsturi kopumā ir milzīga. Tieši praktiskie šī izdevuma lietotāji – tautastērpu

darinātāji un valkātāji – ir daudzskaitlīgākā apģērba vēsturei veltītās literatūras mērķauditorija. Lielais pieprasījums pēc tās jāpatur prātā, skatot izdevumā pievienotos tehniskos zīmējumus, piegrieztnes, adījumu rakstus un citu apģērba atdarināšanai un komplektēšanai noderīgu informāciju, par kuru lasītāji būs pateicīgi. Par milzīgo sabiedrības pieprasījumu pēc monogrāfijām latviešu valodā šajā nozarē der atcerēties arī tad, kad no autoriem tiek prasīti raksti angļu valodā starptautiskos žurnālos un zinātnisku rakstu krājumos.

Latviešu apģērba vēsture līdz šim nav sistemātiski akadēmiski izpētīta, un Aijas Jansones dažādu novadu apģērba vēsturei veltītās publikācijas ir būtisks ieguldījums šajā jomā. Piecu gadu garumā tapušais pētījums un grāmata par latviešu zemnieku apģērbu Kuldīgas apkārtnē ir ne tikai plašo avotu izpēti, bet arī abu autoru mūža laikā uzkrātās zinātniski pētnieciskās pieredzes un praktiskās tautastērpa darināšanas un valkāšanas pieredzes rezultāts, kuru nevar vērtēt tikai pēc formāliem akadēmiskiem kritērijiem. Jādodomā, ka uz vairākām desmitgadēm šis turpinās būt padziļinātākais un nozīmīgākais izdevums par zemnieku apģērbu Kuldīgas novadā 19. gadsimtā. Tā iespaidu uz izpratni par kultūrvēsturisko identitāti Kuldīgas apkārtnē un plašāku sabiedrību visā Latvijā – tautastērpa darinātājiem un valkātājiem – redzēsīm vēl ilgi.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ AJA JANSONE, INGA VĪKSNA. Visas manas dižas drānas. Kuldīgas apkārtnes 19. gs. apģērba vēsture. Kuldīga 2023, 7. lpp.
- ² AJA JANSONE, DAGNIJA KUPČE. Piebalga ir, bija un būs. Piebaldzēnu ģērbšanās kultūra 19. gadsimtā. Cēsis 2014.
- ³ AJA JANSONE. Apģērba attīstība Zemgalē 19. gadsimtā. Rīga 2016.
- ⁴ AJA JANSONE. Rucavnieku apģērbs cauri laikiem (19. gs.–20. gs. sākums). Rīga 2017.
- ⁵ AJA JANSONE. Tautas tērpa krekli Vidzemē 19. gs. Rīga 1999.
- ⁶ AJA JANSONE. Krustpils villaines. Rīga 2012.

- ⁷ ALJA JANSONE. Dvieļu rotāšanas tradīcijas Latvijā 19. gs. 2. puse – 20. gs. Rīga 2000.
- ⁸ ALJA JANSONE. Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gs. beigās – 20. gs. Rīga 2004.
- ⁹ INGA VĪKSNA, DACE MARTINOVA, BAIBA PILĀNE (red.). Suitu novada mantojums. Suit pierkstaņ un dūraiņ. Alsunga 2022; INGA VĪKSNA, DACE MARTINOVA (red.). Suitu novada mantojums. Suitu villdrāns. Alsunga 2021.
- ¹⁰ ZĪLE BREMZE, VELTA ROZENBERGA, ILZE ZIŅĢĪTE. Latviešu tautas tērpi II. Kurzeme. Rīga 1997.
- ¹¹ P. VON KEYSERLING, ERNST VON DERSCHAU. Beschreibung der Provinz Kurland: Nach Anleitung des unter Allerhöchsten Schutz Seiner Kaiserlichen Majestät von Einer freien ökonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg im Jahr 1802 angefertigten Entwurfs. Mitau 1805, S. 194–195.
- ¹² ĀDOLFS KARNUPS. Latviešu tautas tērps pēdējos 350 gados. In: ARVĪDS DZĒRVĪTIS, VALDEMĀRS ĢINTERS (sast.). Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. Rīga 1936, 98.–188. lpp.
- ¹³ LINDA WELTERS, Abby Lillethun. Fashion History. A Global View. London, New York 2018, p. 163.
- ¹⁴ KARNUPS, Latviešu tautas tērps pēdējos 350 gados.
- ¹⁵ AINA ALSUPE. Kultūrvēsturisko slāņu problēma tautas lietišķajā mākslā. In: SAULVEDIS CIMERMANIS (red.). Zinātniski praktiskās konferences “Tautas mākslas vēstures un attīstības problēmas” referātu tēzes. Rīga 1983, 5.–7. lpp.